

EEN MIDDAG IN MOSKOU

een zijden levensdraad

Een ragfijne zilverzijden draad rijgt mijn leven aaneen. Die draad verbindt een reeks cruciale momenten en gebeurtenissen die me mijn leven lang bij bleven en inspireerden. Maar een enkel keer hing mijn leven op zo'n moment ook hoogst onheilspellend aan die draad!

Piekervaringen noemde Abraham Maslow die. Maar hij zag niet het verband. Misschien zijn ze er ook niet en leg je die zelf alleen maar aan in je verhalen. Je spint die draad als het ware vanzelf en rolt de draad langzaam af tot hij aan zijn end komt.

Die gebeurtenissen lijken toevallig op te treden. Maar de vraag is of dat zo is. Maar in de mythes die je er omheen spint zijn ze dat zeker niet. En soms leek het er veel op dat ik ze opriep of doelbewust nastreefde.

Het volgende verhaal over een middag in Moskou moet dat illustreren. Maar eerst noem ik een aantal van die cruciale momenten in hun chronologische volgorde:

Zo ontdekte ik op 16-jarige leeftijd in onze dorpsbibliotheek een klein boekje getiteld 'De TAO-Te-Tjing'. Het lokte een onmiddellijke breuk uit met de joods-Christelijke opvoeding die mijn ouders me hadden bezorgd.

Op negentienjarige leeftijd kwam er een man - de consul van Koeweit - op onze school die een lezing gaf over de Palestijnse vluchtelingenkampen rondom de staat Israël. Ik geloofde de man niet, opgevoed als ik was met het heil van die staat. Maar ik schreef er vervolgens een opstel over en trok alles na. Dit werd de aanleiding voor een politieke bewustwording die ik altijd heb aangehouden: ik werd lid van de Pacifistisch Socialistische Partij, al had ik zo mijn twijfel bij vredelievendheid en saamhorigheid. Toen die Partij zich jaren later samenvoegde met een partij die ons land in het Russische Rijk wilde incorporeren onder het mom van die saamhorigheid raakte ik politiek ontheemd.

Op 23 jarige leeftijd vertrok ik pardoes naar de Amerika om daar in San Francisco op de Fisherman' s Wharf Dante te ontmoeten. Die leidde me rond en vertelde me dingen waarvan ik vele jaren later pas de draagwijdte snapte. Het zette me aan om de culturele erfenis van Jim Morrison na te trekken.

Op 30 jarige leeftijd werd mijn grote held - John Lennon - plotseling vermoord...

Op negendertig jarige leeftijd raakte ik verstrikt in een lijn die op volle kracht vooruit achter een Maleisische sampan werd aangetrokken. Op wonderbaarlijke wijze wist ik me uit die knoop los te wurmen. Dit scheurde me los uit alle maatschappelijke verbanden. Maar gaf me ineens ook de vrijheid mijn eigen weg te volgen - het

pad van de TAO - onder voorwaarde dat ik strikt mijn lichaam als een gewijde tempel onderhield.

Zo kwam ik in Rusland terecht na de Wende - ook zo'n gebeurtenis maar dan eentje die je deelt met de wereldgemeenschap. Daarvan kwam er elf jaar later nog zo een: 9/11 en sindsdien hopen deze gebeurtenissen zich op. . . Totdat mijn zoon werd geboren met een bizarre aandoening die de vraag doet rijzen wat het leven toch met ons voorheeft, terwijl het ons in al zijn absurditeit geen keus laat. We willen van alles, maar hebben helemaal niets anders te willen dan het pad met distels die we aanvankelijk voor rozen aanzagen, te vervolgen . . . looking at the bright side of Life... om er maar de moed in te houden.

bezoek aan het Tretjakov-museum

In april '93 besloot ik zo maar om me in te schrijven voor een cursus Russisch in Moskou. Rusland had me altijd al geïntregeerd, vooral door de boeken van Dostojewski. Maar communisme interesseerde me geen zier en nu was dat gelukkig op de mestvaalt van de geschiedenis beland. Ik had geen idee wat ik verwachten kon. Nu had mijn vroegere compagnon eerder bij toeval een Russische vriendin opgedaan en ook hij was prompt naar Moskou vertrokken. Hij wilde er een uitgeverij beginnen om de wereld van de Architectuur van Rusland met die van het Westen te verbinden. In onze opleiding aan de TH-Delft was er een vakgroep die ons de verbluffende inzichten van het Russisch Constructivisme had bijgebracht als leidraad voor onze scholing.

Nu had ik toentertijd de gewoonte bij de boekhandel De Slegte aan de Kalverstraat regelmatig door de boekenzee te snuffelen. Daarin had ik ooit een heel klein boekje opgedoken dat uit Rusland kwam en in het Engels de schilderijencollectie van twee musea aanpreef. Een museum in Moskou, de Tretjakov-gallerij genaamd. En een museum in Petersburg: het Russisch Museum. Het was een dun boekje met reproducties van diverse schilderijen van Russische meesters van voor en ten tijde van de Revolutie. Zo had ik al een idee van het werk van Repin, Levitan, Sjiskin, Serov en Petrov-Wodkin. Vooral die laatste wilde ik om een of andere reden beslist een keer gaan bekijken.

Met dat boekje in mijn bagage stapte ik op Schiphol in blije verwachting in een nogal vreemdsoortig verkeersvliegtuig met veel te ronkende motoren. In het krappe interieur met krakkemikkige meccano-achtige vliegtuigstoeltjes kwam ik naast een glunderende man te zitten, Jan genaamd. Die vertelde mij dat hij al voor de zoveelste keer voor een cursus Russisch naar Moskou ging. Hij was dat Russisch al behoorlijk machtig en eigenlijk ging het hem meer om Rusland zelf dat bezig was in het kapitalistische moeras weg te zinken.

Maar aan boord van dat vliegtuig was daar toch weinig van te merken. Het vliegtuig ademde eerder een onbekommerde sfeer hoewel zich wel de navrante geur van beschimmeld brood aan je opdrong. Maar dat wende snel al bleef die geur al die tijd in Moskou present.

In Moskou trof ik een totaal andere wereld, ik waande me aangekomen op een nabuurplaneet. Het was nog steeds winterweer. Er lag een flinterdun laagje sneeuw dat het straatvuil van vele maanden wat afdekte. Her en der lagen er nog enorme vuile opgewaaide sneeuwhopen en alles was grijs en bruin, ook de gebouwen. De stad bezat beslist een vorm van grandeur, maar die was totaal verslonst. En het was zo merkwaardig stil op straat. Slechts een enkel ouderwets waggelende vrachtwagen. Of van die volkswagenbusjes op hoge poten van voor de oorlog. In zo'n busje werd onze groep naar een studentenhuus gereden, waar we werden ondergebracht, twee aan twee in een klein beduimd optrekje waar de verwarming loeihard aanstond. Het huus had wel iets constructivistisch, maar dan van een verweesd soort met bladderende betonluifels en slecht gemetselde grove grijze bakstenen tussen de betonnen verdiepingsplaten. Het droeg een heroïsche naam, die met een flamboyant realistisch standbeeld werd beklemtoond: Het Joeri Gagarin Obsjesjitje. Het lag aan een brede allee zonder bomen, met aan de overkant het complex van de Olympische Spelen van 1980. De volgende dag werden we door een gids naar het gebouw gebracht waar we les zouden krijgen. Dat heette het MGIMO. Jan vertelde dat dit het Instituut voor buitenlandse betrekkingen was, in feite de school waar diplomaten en spionnen werden opgeleid in het spreken van de meest vreemde talen. Naast Engels, bijvoorbeeld ook Swahili en Zuid-Afrikaans! Het was met grenenhout behoorlijk schots en scheef in elkaar getimmerd binnen de bakstenen muren, zodat de robuuste deuren maar moeizaam openden en sloten. Alles was gelakt in dikke lagen piskleurige verf. En overal op de vloer een smal soort grenen parket dat was ingedeukt en afgesleten. Ik vond het allemaal wel wat hebben, want op z'n minst oogde het oergezellig. We hadden een bijpassende lerares in verschoten zondagse boerenkleding, maar met een ontwapenend enthousiasme. Ze onderwees in het Duits, wat ze maar matig beheerste, maar gaf er de voorkeur aan maar gewoon in het Russisch te converseren. Allemaal hadden we in Nederland geprobeerd de cyrillische letters te leren onderscheiden. Maar nu merkten we meteen dat het niemand gegeven was om er woordbeelden van te vormen. We spelden ons suf. Op Jan na, natuurlijk. Maar die verdween na een dag naar een groep van gevorderden.

Nu had ik mijn voetbalschoenen meegenomen en ik informeerde of er tussen de studenten ook onderling gevoetbald werd. Dat had ik goed voorzien. We mochten trainen op het Olympisch complex in een turnhal, zolang de velden nog te drassig waren. En ik werd nota bene direct in een behoorlijk professioneel studententeam geplaatst van louter Russen en twee Oost-Duitsers die voor de vertalingen zorgden. We hadden warempel een heel erg gedreven coach. Natuurlijk werd aangenomen dat ik bij AJAX speelde en een van Russen vroeg of ik die-en-die kende die bij de Hollandse club Vitesse speelde, Maar al te gretig speelde ik het spelletje mee en tot mijn verbazing met redelijk succes. Het zal aan mijn kangeroelers schoenen hebben gelegen die voor heel wat bekijks en respect zorgden.

Ik wilde mijn oude maat opbellen om hem te vertellen waar ik zat. In de studentenflat was er een telefoon in de centrale hal en ik

probeerde duidelijk te maken aan de schoonmaaksters die bezig waren traag een zwabber over het parket te bewegen dat ik die gebruiken wilde. Ze keken me heel verbaasd aan toen ik naar een sleuf voor de centen begon te zoeken. Het bleef een verwarrende pantomime, tot Jan de hal binnenstoof. Schaterend van het lachen maakte hij me duidelijk dat telefoneren onder de staatszorg valt. Het is dus gewoon gratis en alleen binnen de stad mogelijk. Overal leek alles z'n gemoedelijke gangetje te gaan, steeds gadegeslagen door hele reeksen verwilderde katten die de KGB-ers blijkbaar hadden vervangen. Maar waar dit zich begon te wreken was op de toiletten. Hier waren de schoonmaaksters met boenen gestopt, want alles was zo met stront aangekoekt, dat er geen beginnen aan was. En overal ontbrak er wc-papier. Zelfs nog geen oude kranten! Dat bleek in alle openbare gelegenheden het geval te zijn. Slecht de wc van ons studentenkamertje vormde een gerieflijke uitzondering daarop. De pot was oud en vergeeld en het papier grijs schuurpapier. Maar het thuiskomen zou de volgende weken een verademing zijn!

Na een week stotterend studeren werd de groep meegenomen naar het Tretjakov. En dat was een nog veel grotere verademing!

Ik had de cursus genomen omdat een gang naar dit museum voor de cursus een aanprijzing vormde. Hoe had ik hier naar toe geleefd!

Het Tretjakov bleek net verbouwd te zijn, waarschijnlijk met een hoop Westerse subsidie. Dat was flink te merken. Alles was er spic-'n span en de pissoirs kwamen uit een fabriek in Almelo. Het bleek een oase van kunstzinnig genot in de verpauperde wereldstad, een dependance van die andere planeet die het Westen heette.

Als een kind zo blij vloog ik door het gebouw alsof ik op een vliegend tapijt was gezeten. Het was allemaal nog veel mooier dan ik in mijn stoutste dromen had durven vermoeden! Te mooi om waar te zijn, na een week alleen maar dingen te hebben gezien in een vervallen staat, of geproefd alsof het allang was bedorven.

Het betrof een permanente expositie van het werk van een enorme groep Russische schilders van na de Romantiek die allemaal door een mecenas was verworven. Die mecenas, de industrieel Pavel Tretjakov had zich over die talloze Russische schilders ontfermd, zich bewust van de klasse van dat werk. In het tweede deel van de negentiende eeuw was de Russisch schilderkunst tot grote bloei gekomen, een bloei die zich tot na de Revolutie doorzette, om langzaam maar zeker te verwelken. De werken waren overwegend groot en uitbundig, maar in een scala van moderne stijlen die steeds verder tot abstractie werden gebracht. Maar juist het oudste en meer ingetogen werk dat vaak een beeld gaf van het Russische platteland was het meest imposant. Bij het zien van het werk van de landschapsschilder Levitan sprongen me de tranen in de ogen. En bij het zien van het werk van Petrov-Wodkin stokte mijn adem, al wist ik niet waarom. Die kleurenpracht en die verfijndheid deed pijn aan de ogen. Natuurlijk was het evident dat de iconenschilders aan al die fijnzinnigheid debet waren. Maar deze werken waren de iconenkunst verre gepasseerd

en tot een beleving van de werkelijkheid aanbeland die alleen met zoiets als het bovenzinnelijke kan worden aangemerkt.

Zo struinde ik jubelend van doek naar doek, tot ik ineens bij een groot werk aanbelandde dat meer een vaalgeel ingekleurde tekening was van een piramidale berg door kraaien afgekloven schedels. Apotheosis heette het doek. Mijn adem stokte en mijn hart sloeg over: wat had dit in hemelsnaam te betekenen!

Ik was inmiddels aanbeland in een zaal met een heel Oosterse sfeer met werken met een zeer realistisch karakter die de pracht en praal van Achter-Azië en India bezongen: de mudrassas van Samarkand en de Taj Mahal. Met daarnaast de misschien aan Goya ontleende taferelen van barbaarse executies door de gardes van Napoleon. Ineens werd er een wereldbeeld opgeroepen dat met die van het pastorale landleven en de iconografie in schril contrast stond. In Godsnaam wat gebeurde hier! Apotheose; is dat waar alles toe leidt?

Wat het met me deed was natuurlijk de werkelijke vraag. Het heeft me vele jaren naspeuren gekost om daarop een antwoord te vinden. Zoals een pakkend wijsje je jarenlang kan achtervolgen en steeds weer wordt opgeroepen, zo bleef die hoop schedels me jarenlang bij. Het kostte me de grootste moeite de naam van de schilder te spellen, laat staan die te onthouden. Veresjagin was de naam. Er was nog geen Wikipedia, dus ik kon niet direct iets uitzoeken. Maar die beelden van die schedelhoop en van Samarkand waren voorlopig genoeg. Er moest een verband zijn tussen die exotische pracht en die gruwelijke weergave van oorlogsgeweld. Het gaf me een nieuw doel om nog jaren te werken aan de ontrafeling. Ik moest en zou naar Samarkand, een

stad waar een vriend van me ooit in de Sovjettijd was geweest en me in geuren en kleuren over had verteld.

De zes weken dat ik in Moskou verbleef waren een lang en bizar avontuur waarbij ik ook in dat andere museum belandde die dat boekje aanpreef. Mijn oude maat nam me mee met de trein naar Petersburg, terwijl Jan me de naam en telefoonnummer gaf van iemand die ik gezien mijn vak beslist ontmoeten moest. Ondertussen stortte Jan zich in het behoud van de laatste resten van de erfenis van Bolsjewisten. Net toen kwamen de linksen weer in opstand en bezetten het Witte Huis, het parlement van Rusland dat in handen zou zijn van de verrader Jelstin die die kostbare verworvenheden van Rusland voor het Westen te grabbel gooide. Zo meende hij, als verstokt Stalinist en ik sprak hem niet tegen. De kunstschaten van het Tretjakov lagen in ieder geval niet te grabbel!

Hij had me de naam gegeven van de ambtelijke stadsarchitect van Petersburg en mijn maat was ook erg in deze persoon geïnteresseerd. Hij kon van groot belang zijn voor het blad dat hij wilde uitbrengen om de Architectuur van Rusland en het Westen bij elkaar te brengen. Dus boekten we de luxe trein naar Peterburg, waarbij ik mocht boeken met het paspoort van een Russische vriend omdat ik geen visum had voor Peterburg. Ik moest me in de trein koest houden en zij zouden bij controle vertellen dat ik doofstom was en van Letse komaf. Zo gezegd, zo gedaan en in Petersburg aangekomen boekten we kamers in een studentenhuys aldaar, waar helaas de omstandigheden wel waren zoals ik eerder beschreef. Volkomen vervuild en beduimeld, want hier kwamen toch geen toeristen. Slapen op een kinderkampeerbed en je gezicht wassen tegenover een open toilet waar de drollen over de vloer rolden. Daar stond tegenover dat de prijzen schrikbarend laag waren. De kamer kostte anderhalve gulden per dag en de treinreis niet meer dan een tientje. Op dat moment was de roebel verschrikkelijk onderuit gegaan en niets meer waard, met als gevolg dat de winkels alles voor niets te koop aan boden als er nog wat te koop was. Er heerste eigenlijk hongersnood en een afzichtelijke malaise, maar naar ons toe gaven de Russen geen krimp. En zo was onze gulden daar een fortuin waard, terwijl wij aan het MGIMO keurig verzorgd werden.

Bij aankomst lag er nog een flink pak ingedikte smerige sneeuw, zeg maar smurrie. De temperatuur ging in een dag omhoog van drie graden naar 25 graden Celsius. De lente was gearriveerd en Petersburg verkeerde in een uitgelaten stemming, waarin we ons prima konden vinden. Maar er heerste ook bij tijd en wijle een onaangename spanning. Op straat uitte zich dat een keer toen ik een tram wilde binnenstappen die precies voor m'n neus stopte. Een rij van verbolgen baboesjka's hield me tegen en een vrouw pakte me vast met haar stevige arm. Ik begreep er allemaal weinig van. Maar mijn reisgenoten begonnen enorm tegen de vrouwen uit te varen en drukten me de tram in. Ik had er eigenlijk niet zo'n bezwaar tegen om als laatste te worden toegelaten, maar de tram pilde inderdaad al uit van de passagiers. Mij werd uitgelegd dat men vond dat ik als Westerling aan de bouw van de Sovjetvoorzieningen alleen maar in

negatieve zin had bijgedragen en dus maar moest afwachten of er voor mij nog plaatsje was! Zo wilde ik ook een foto maken van een totaal afgebrande Orthodoxe Kerk, en iemand uit het publiek schoot onmiddellijk op me af om me daarvan te weerhouden en vroeg om mijn vergunning.

Maar in de tram en de metro zag ik de Russen in grote getale zich totaal verdiept in een boek en her en der waren er op de trottoirs boekenstalletjes en kleine tweede hands markten. In een zo'n stalletje trof ik de vertaalde teksten van Jim Morrison en een vertaling van de Homo Ludens van Huizinga. Dit kon toch geen slecht teken zijn: het gevoel voor vrijheid zou het wel winnen van de achterlijkheid op vele vlakken. Ook het Russisch Museum stemde me opnieuw bijzonder hoopvol en opgewekt. In de Benois vleugel trof ik het werk van dezelfde schilders als in het Tretjakov, met alleen veel meer van schilders uit de regio Petersburg, zoals Ilja Repin.

Ik viel als een blok voor Petersburg! Voor de tweede keer stond ik in Rusland versteld. Het was overduidelijk een barokke stad en barok is geen bouwstijl die mij bekoord. Maar samengevoegd met de neoclassicistische markeringsen was de binnenstad werkelijke voorzien van een keizerlijke grandeur die ik nog nooit eerder ergens had aangetroffen. Alles vormt een magistraal geheel van ensembles, duidelijk aangelegd volgens een totaalplan dat met zichtlijnen was samengesteld. Smullen voor een stedenbouwer! Maar de stad had iets mysterieus dat vooral bij schemering tot leven kwam als het vale licht van de straatlampen werd aangestoken. Nu was de stad toen nog erg leeg en met die enorme omvangrijke openbare ruimtes riep dat de sfeer op van de schilderijen van De Chirico. Het meest imposant was natuurlijk het Paleisplein met die indrukwekkende poort. Maar ook de ligging aan de Neva was indrukwekkend vormgegeven met hoge basalten kades. Ik keek mijn ogen uit en waande me in een verstild stedenbouwkundig Arcadia.

Natuurlijk waren het de grachten die de stad zijn het specifieke karakter geven. Net als in Amsterdam, maar dan niet zo lieflijk romantisch. Eerder beladen met een weemoed naar vervlogen tijden. Dat liep door in de wijken uit de achttiende eeuw die duidelijk een militaire functie hadden gehad en de negentiende eeuw waar een buitenissig eclecticisme de overhand had. Dit waren de wijken uit de boeken van Dostojewski die je oproepen om te gaan rondlopen en je in de verhalen over Raskolnikov te wanen. Dan is er nog aan de noordkant van de Neva tegenover de Hermitage en achter het Peter-en Paul fort een wijk met veel Noord-Europese Art-Nouveau, wat robuuster en ingetogener van karakter dan bij ons. Maar nergens is ook maar iets moderns te bekennen en dat is een verademing! Als geheel verplaatst de stad je naar andere tijdperken die in de rest van Europa allang geen rol meer spelen!

Vanaf een telefooncel bij het Paleisplein belden we de stadsarchitect de ons ogenblikkelijk wilde ontvangen. De stadsarchitect zetelde ook in zo'n deftig barok ensemble. Hij ontving ons uitermate joviaal in zijn enorme statige werkruimte die

verder weer erg aan de vervallenheid van het MGIMO deed denken. Voorbij de majestueuze ontvangstruimtes en de werkruimtes voor de hoger geplaatsten was alles verhoekt met afzichtelijk grenenhouten wanden. Iets klopte er niet. Hier zetelden ooit prestigieuze regenten, maar deze man was een uitermate bescheiden ambtenaar die zich verontschuldigde voor de staat waarin zijn stad verkeerde. Hij vertelde dat het probleem van de stad het grondbezit betrof dat niet zoals bij ons met een kadaster was geregeld. Wat de draagwijdte van de opmerking was ontging me toen nog. Hij was tot mijn verbazing in Nederland geweest en op zijn beurt door ons land geïmponeerd geraakt. Net als ooit Peter de Grote! Ik nam me voor in Nederland aan de slag te gaan om met hem uitwisselingen tot stand te brengen. Iets waar hij ook jaren enthousiast aan mee heeft gewerkt. Zo vulde zich mijn toekomst als vanzelf in. Het eerste wat me te doen stond was om het Russisch onder de knie te krijgen en me te gaan verdiepen in negentiende eeuws Rusland dat overduidelijk de glorietijd van de Russische cultuur was geweest.

door Samarkand geïnspireerd

Wasili Veresjagin bleek een adellijke cadet die een uitstekende kunstopleiding had genoten. Hij werd door de leiding van het Tsaristische leger aangesteld om met zijn prenten verslag te leggen van de veldslagen van dat leger. Zijn geluk was dat Rusland in die jaren op vele fronten in Oost en West bezig was het territorium uit te breiden. Maar hij raakte uit de gunst omdat hij de gebeurtenissen aan het front veel te weinig heroïsch, veel te realistisch registreerde. Hij kneep er tussen uit naar Duitsland en Frankrijk en kreeg zijn werk in het Crystal Palace in Londen tentoongesteld. Toen werd hij weer in ere hersteld en mocht mee met de keizerlijke troepen die bezig waren eerst de streek rond Samarkand in te lijven en daarna gebruik te maken van de onlusten tussen de Turkmene en Oeigoeren om ook daar een flinke tsarenlepel in de pap te krijgen. Tot zijn ontzetting trof hij daar een land rond de Taklamakan woestijn waar zo ongeveer alle bewoners een kopje kleiner waren gemaakt door het oorlogsgeweld. En wel in de meest letterlijke zin. Deze streken waren ooit heel welvarend geweest omdat ze aan het eind van de Zijderoute lagen. De oude handelssteden waren echter ook met de grond gelijk gemaakt in wat in feite een godsdienststrijd was. Ooit was die strijd met veroveringen van de Mongolen begonnen die het gebied eerst tot het boeddhisme hadden laten bekeren door monniken vanuit India. Maar onder de invloed van de Jihad vanuit Iran was hier stapje voor stapje de Islam aan de bevolking met het zwaard opgedrongen en de Mongolen hadden daar niet zo veel problemen mee. Zelf hielden ze er ook wel van met het zwaard te wapperen of beter nog vanaf hun paardjes dodelijke pijlen af te schieten. Deze gebieden waren al gekerstend geweest na de val van het West-Romeinse rijk, met name door de Nestorianen. Ook waren er veel Joden met die Nestorianen meegekomen. Allemaal om de simpele reden dat het de grootste handelsroute ter wereld betrof: de Zijderoute met Samarkand in het centrum als een soort schakelpunt om de goederen in de richting van Europa en Voor en Achter Azië te verspreiden. De

introductie van het Boeddhisme was hiervoor heel vruchtbaar geweest maar met de komst van de Islam werden die handelsbetrekkingen al snel steeds meer en meer onmogelijk.

Toen Wasili daar aan kwam had zich een verschrikkelijk en omvangrijk drama voltrokken, met miljoenen doden tot gevolg. Een eens behoorlijk dicht bevolkt gebied was geheel ontvolkt en alle kunstschaten waren verdwenen of vernield. Dit was de aanleiding voor het schilderij met de schedelhoop. De strijdende partijen hadden werkelijk de gewoonte elkaar de hoofden af te hakken en ook de bevolking maar mee te nemen in hun bloeddorst. Tot op de dag van vandaag duurt die niet te stillen dorst voort.

En zo werd Wasili eigenlijk de eerste overtuigde pacifist in dienst van de Tsaar. Maar hij had ook een goed oog voor de pracht van de bouwwerken die hij daar overal aantrof en besloot zo verder te trekken naar Noord-India, naar Palestina en later naar Japan. Toen Rusland in oorlog kwam met Japan meldde hij zich bij de Marine en werd door de maarschalk aan boord gehaald van het vlaggenschip. Dat liep op een zeemijn en ging te gronde met de hele bemanning. Zo kwam Wasili samen met de maarschalk aan zijn eind. Zijn laatste schilderijen verdwenen naar de diepte maar werden vervolgens weer onmiddellijk opgedoken. Die hadden het zeewater door de dikke olielaag prima doorstaan.

Een hele reeks van zijn schilderijen tonen de verbluffende maar vervallen staat van de bouwwerken die in Samarkand door Tamerlane waren opgericht. Tamerlane was een nogal krachtdadige Turkmeense emir die zich een stuk van het afbrokkelende rijk van de Mongolen had eigen gemaakt. Tamerlane maakte van Samarkand een nieuw centrum. Nu niet langer van de Zijderoute, maar van de Dodenmarsen. Het werd de uitvalsbasis voor talloze uitermate gewelddadige expedities. Eerst naar het Westen richting de Kaukasus en de Wolga. Daarna naar Turkije en vervolgens richting Cairo en tenslotte richting het sultanaat Delhi waar hij met een slachtpartij het rijk van de Moguls stichtte temidden van de koninkrijken en prinsdommen van de Hindoes. Hij won de strijd door kamelen beladen met brandend hooi op te jagen naar de olifanten van de sultan, met hun met gif besmeerde slag tanden. De beesten raakten prompt in paniek en vertraptten de eigen soldaten. Zijn laatste missie had de terugverovering van China moeten zijn. Maar bij het oversteken van het Pamirgebergte richting Karakorum, ooit de zetel van de grote Khan, stierf hij van de kou.

Tamerlane waande zich de erfgenaam van Dsjengis Khan en wilde diens missie - stichting van een gigantisch wereldrijk op basis van een superieure gevechtstechniek - evenaren, nu met de Islam als staatsgeloof. Hij introduceerde de praktijk van het koppensnellen. Plaatselijke bevolkingen in de veroverde steden werden allemaal massaal afgeslacht en hun schedels op een grote hoop geworpen buiten de ingenomen stad. Dat gebeurde in diverse Perzische steden, maar ook in Ankara en in Damascus. Maar hij wist het veroverde gebied dat een onmetelijke omvang kreeg niet te organiseren en zo brokkelde dat snel weer af in deelemiraten en kanaten. Uit die veroverde gebieden

nam hij de beste handwerkslieden mee naar Samarkand om daar een wonder van Islamitische architectuur van te maken.

Dat was het nog steeds toen Veresjagin daar arriveerde met de Russisch troepen die het gebied welhaast ongemoeid konden annexeren. Samarkand was inmiddels behoorlijk verwoest door natuurgeweld want de streek had altijd al te lijden onder de destructieve kracht van talloze zware aardbevingen. Zo trof hij daar de prachtige ruïnestad van Tamerlane en een veel oudere Islamitische dodenstad die weer de ruïnes afdekten van de eerste bloeiperiode van de Zijderoute van voor de Jihad.

Er moet zich een merkwaardig besef aan Wasili hebben opgedrongen. Deze stad was eigenlijk vele eeuwen lang als het ware het centrum van de zich beschavende Wereld geweest waar alle voortbrengselen van alle culturen werden samengebracht. En tegelijk was dat op een beestachtige manier weer met veel geweld overwoekerd om er ten slotte een uitgestorven geheel van te maken. Samarkand was in feite het Rome van Eurazië geweest, of het Amsterdam van de steppes, waar het door werd opgevolgd. Eerst was er nog de opkomst van Venetië, de eerste handelsstaat die vanuit de Middellandse Zee en via de handelsroutes van de Oriënt de wereld verenigde in een samenstel van handelscentra. Venetië bewees de kracht van de ontluikende wereldhandel, waarvoor het veroveren van territoria en het vestigen van een feodale Theocratie niet nodig was omdat zo iets alleen maar dood en verderf deed zaaien en de handel voortaan juist het tegenovergestelde van de wederzijdse welvaart voortbracht. Natuurlijk regeerde in de handelscentra het persoonlijke gewin en de hebzucht van de gewiekst calculerende patriciërs, vaak via corrupte methodes. Maar allengs ontwikkelde zich in het onderhandelen het wederzijds begrip voor elkaar standpunten en het respecteren van verschillen in cultuur. Natuurlijk waren het ook de Italiaanse handelsstaten die de kruistochten financierden om Jeruzalem terug te veroveren op de Islamitische veroveraars die na de dood van Mohammed een groot deel van de Romeinse wereld het geloof met het zwaard hadden opgedrongen. De laatste en vierde grote kruistocht kwam nooit verder dan Constantinopel dat door de Venetianen en de Kruisvaarders werd ingenomen, verwoest, uitgemoord en leeggeplunderd en vervolgens zelf tot een Venetiaans handelscentrum werd, dat het definitieve einde van het Byzantijnse rijk inluidde! Geld bleek steeds meer en meer een krachtiger wapen dan het zwaard dat in de Islamwereld symbool stond voor de strijd van Mohammeds neef Ali, die zowel het Soefisme stichtte als de Jihad en de Sharia instelde. De geldzucht van de zakenman werd echter wel de steen des aanstoets van de geloofsfanatici die er de absolute wil van God om het Kapitaal te vernietigen tegenover stelden in vele verwante vormen van de heilsleer. Elke autoritair beleden heilsleer leidde tot barbaarse oorlogen terwijl de kapitaalsleer uiteindelijk uitmondde in de Westerse Verlichting en het belangeloze Vrijheidsideaal dat meer en meer alle gezindten aansprak. Maar het duurde nog eeuwen om dat ideaal te ontvouwen. De eerste handelstads-staten Venetië en Genua gunden elkaar niet het licht in de ogen en een eindeloze reeks

stadsoorlogen was het gevolg die beide steden naar de afgrond brachten in pogingen de handelsroute via de Zwarte Zee naar Rusland en de Oriënt te beheersen onder militaire overheersing van de superieure Mongoolse Tataren. Daar kwam nog bij dat de handelsmissies ook de pest Europa binnenbrachten die de bevolking op veel plaatsen decimeerde. De ontluikende wereldhandel liep aanvankelijk uit op de grootste verschrikkingen in de wereldhistorie. Maar hier was maar een les uit te trekken: de nietsontziende zakenimperia moesten zich wel leren beheersen en met elkaar rekening houden door hun tegenstelde belangen tegen elkaar af te wegen via een arbitrage. Zo ontstonden zowel de eerste handelskoloniën - model voor onze VOC - als de handelswetten en -afspraken waarmee die door de mercantiele stadsstaat beheerste wereld als geheel in lucratieve wingewesten werd verdeeld. De Venetianen ontwikkelden een staat als een handelsgilde op zich, met boekhoudsystemen en daarop afgestemde algemene belastingstelsels en -diensten. Er moest zo eerlijk mogelijk worden gehandeld en het garanderen van die eerlijkheid werd met harde hand ingericht en nageleefd tot in de koloniën toe. Die koloniën waren geen onderworpen werelddelen maar vestigingen van handelsmissies, bevolkt door de geprivilegieerde eigen kooplui, functionarissen en bestuursdelen. Maar die verdeling betrof nog lang niet de snel stijgende welvaart en handelswinsten. Die welvaart berustte naast het maken van handelswinsten op het uitbuiten en afpersen van het stadsproletariaat en van de boerenbevolking op het platteland dat onder dwang het graan en het vlees moest leveren. Het stadsproletariaat zag zich ook in het belang van de rust en vrede genoodzaakt haar eisen te stellen om ook een flink en eerlijk verdeeld deel van die welvaart te krijgen toebedeeld.

Van hieruit ontwikkelde zich met horten en flinke stoten over vele eeuwen het welvarende vrije Westen dat zich van de oorlogszucht ontdoed! Maar het riep ook autoritaire en volksgebonden tegenkrachten op die nog tot aan de 'Wende' van 1989 dat vrije Westen steeds weer in groot gevaar brachten.

Toen de wereldzeeën voor de verspreiding van handel, cultuur en imperialistische heerschappij maatgevend werden, was het met de stad Samarkand gedaan. Het paard was door het zeeschip vervangen, het zwaard door het kanon. Inmiddels diende de tijd zich aan van de spoorwegen die weer de vrije ruimte van de Euraziatische steppes hadden open gelegd. Dat werd de tijd van de Oriënt Express en van de Trans-Siberië Express. Maar Samarkand lag te afzijdig om haar daarmee weer te laten opbloeien. Het werd wel het centrum van de katoenteelt die het hele Russische rijk van de grondstof voor zomerkleding voorzag tot op de dag van vandaag. Maar het bleef voortaan toch eigenlijk een vergeten schimmenrijk.

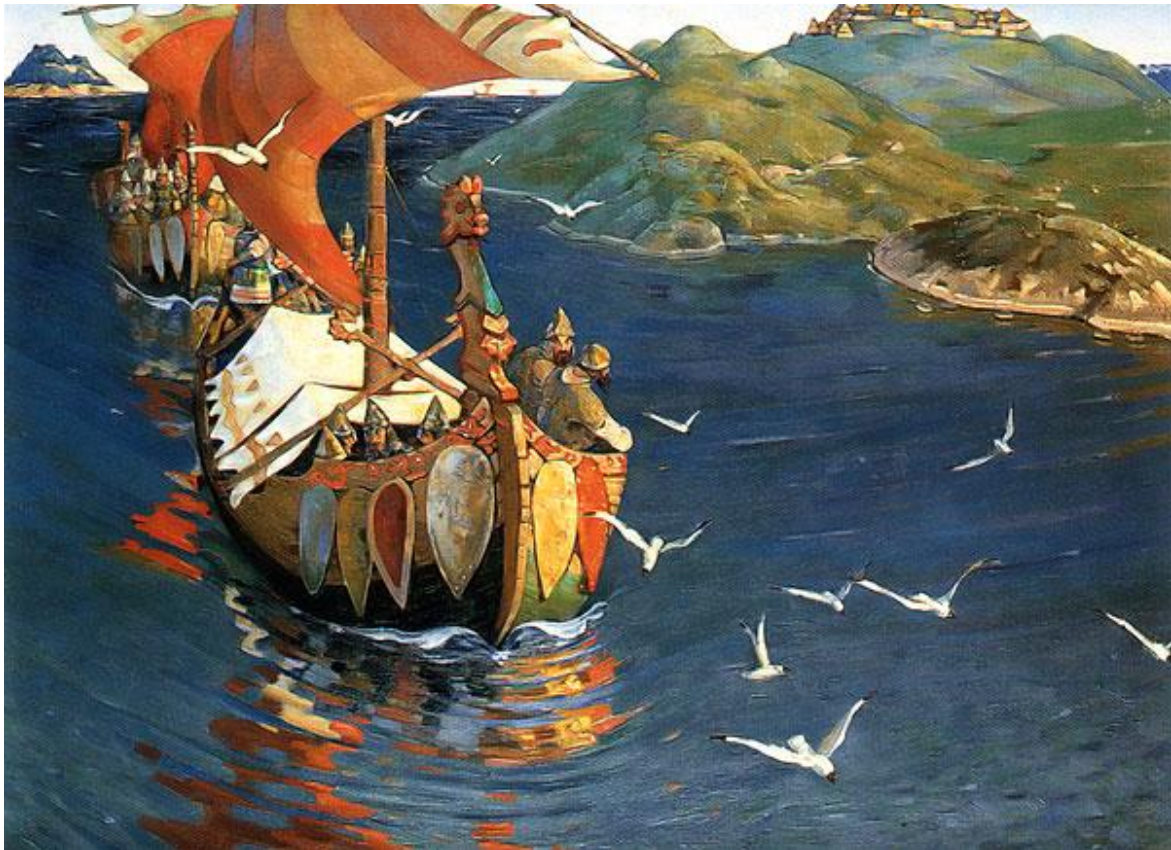
Negen jaar nadat ik de schilderijen van Veresjagin had aanschouwd kreeg ik plotseling de mogelijkheid om naar Tasjkent af te reizen en door de streek rond Samarkand te trekken. En natuurlijk om Samarkand te bezoeken.

Ik trof een stad die nog steeds in verval was, al was men bezig met hoge stellingen en archaische takelwerken de geschonden bouwwerken te restaureren. Ik trof het dat het net wat had gesneeuwd, een zeldzaamheid in deze contreien. Het lag erbij als in een wonderland. We bezochten de Gur Emir, het mausoleum van de massamoordenaar. In het niet al te grote maar fantastisch versierde gebouw stond een tombe opgesteld. Maar we werden op een schimmige manier naar een deurtje aan de achterkant van het gebouw geleid. Daar mochten we voor een kleine bijdrage naar binnen om in een donkere ruimte onder de tombe te belanden. Er stonden vijf smalle en lange zwart marmeren sarcofagen opgesteld. De middelste was erg lang en daarin lag het geraamte van de manke Timur, de gesel van de Oriënt. Er werd nog even bij gefluisterd dat de sarcofaag met een vloek was beladen. Dat zou op een inscriptie zijn vastgelegd binnen in de sarcofaag. Toen deze toch door een Russische archeoloog op 22 juni 1941 werd geopend om er de vondst van een manke man van tegen de twee meter te bevestigen, zou de hel zijn losgebarsten. Die dag overspoelden de troepen van Hitler plotseling de Sovjet-Unie. Mij bekreep het gevoel dat een skelet toch maar een futiliteit is in de loop van de wereldgeschiedenis, hoe je alles rond dat artefact ook probeert op te blazen tot gigantische proporties. Want daar sta je dan naast de overblijfselen van een dode man wiens gruweldaden tot de vergetelheid zijn gaan behoren. Daar lig je dan, grote man, zo dood als een pier, net als al je slachtoffers!

op zoek naar het mythische Shambhala

Na Veresjagin kwam er een andere Russische schilder die vanuit Rusland op zoek ging naar de wortels van de Beschaving en daarbij in India aanbelandde: Nicholas Roerich.

In het Tretjakov kwam ik in andere zaal weer voor schilderijen te staan die me verbaasden door een exotische lading die ik niet plaatsen kon. Ik trof er een schilderij van een Noormannenschip dat bezig was door een fjord te varen als in een close-up scene in de kinderfilm Wikki de Viking.

Daarnaast hing een reeks schilderijen van berglandschappen in een gewijde sfeer, allemaal geschilderd door ene Roerich of Rerikh. Maar door deze schilderijen was ik niet zo erg gecharmeerd. Ze waren in mijn ogen ronduit banaal te noemen. Een aantal jaren later bezocht ik de Boeddhistische tempel die aan de Finse Golf net buiten Petersburg te vinden is. De datsan werd verbouwd na jarenlang te zijn verwaarloosd. Het is een prachtig gebouw in een stijl die totaal afwijkt van dit soort tempels elders ter wereld. Veel kunstzinniger gestoken in een soort Art-Nouveau jasje. Het gebouw had gebrandschilderde ramen en in een folder werd me verteld dat die door de schilder Roerich gemaakt waren. Weer liep ik in Rusland iets verbazingwekkends tegen het lijf wat me aanspoorde ook dit te gaan naspeuren.

Roerich schilderde in dezelfde kleurstelling als Veresjagin, maar dan wel heel gestileerd met een hele grove detaillering van de tafelen. Het leken wel studies voor glas-in-lood ramen. Hij betrok zich blijkbaar aanvankelijk op de Russische heldenverhalen over heiligen en ridders. Zijn stijl was beladen met symboliek en zijn vormtaal was duidelijk aan de Art-Nouveau ontleend, maar veel simpeler gehouden. Dat was echter niet voor niets. Hij raakte onder de invloed van de mode van het Oriëntalisme en het Occultisme van die tijd, de vooral de gegoede kringen bezig hield. Ivanov organiseerde in zijn roemruchte torentje een kring en madam Blavatsky introduceerde daar de Theosofie die ze met haar echtgenoot had afgeleid uit de Indiase religies en het sjamanisme. Maar met de opmaat naar de revolutie nam Roerich de leiding van de beweging op zich en verbond die met revolutionaire kunstbeweging die op de hand

was van de Bolsjewisten. Roerich was wars van de Bolsjewisten, maar niet om politieke redenen. Hij vreesde dat de onbeheerste revolutionaire demonstraties en militaire ontwikkelingen tot het massaal vernielen van kunst- en andere educatieve instellingen zou leiden en daarmee tot een vorm van barbarij. Hij trok zich allengs terug op zijn datsja in Karelië, waar ook Repin huisde. En het toeval wilde dat het gebied waarin ze woonden, hoewel vlak bij Petersburg, in Finland kwam te liggen.

Het kwam hem goed uit. Hij kon er zich gaan wijden aan een zoektocht naar Shambhala, een land uit de legendes van de lama's, ver afgelegen in de Himalaya waar de Maitreya vandaan zou komen die de wereld zou verlossen om een nieuwe tijd te brengen. Het lamaïsme verbond Tibet met Mongolië. Maar ook in Rusland lagen nog streken die voornamelijk lamaïstisch boeddhistisch waren, zoals Kalmukkië bij Astrakhan en Boerjatië bij het Bajkalmeer. In Petersburg was in 1909 een lama neergestreken die een leermeester van de dertiende Dalai Lama was geweest en hoopte op een vereniging van alle boeddhisten onder de vlag van de Tsaar. Hij had daarom die tempel laten bouwen. Roerich had daar een actieve rol in vervuld.

Met het instorten van het Tsarenrijk en het Chinese Keizerrijk, het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog en de Revolutie had bij Roerich het idee postgevat dat dit het Armageddon was waarvoor de legende van Shambhala de oplossing bood. Hij begon zichzelf als de profeet te wanen die deze belofte zou moeten gaan inlossen. Nu was hij in revolutionair Rusland niet de enige die dat dacht, maar wel de meest begeesterde, integere en bedachtzame. Alleen in naïviteit deden al Shambhala-zoekers niet voor elkaar onder. Roerich was ook nog eens een geluksvogel die als bij toeval uit de klauwen van Stalin en Mao wist te blijven wat met hem alleen de wereldlijk leider van Tibet, de Dalai Lama was gegeven. In het geval van de laatste omdat deze wel beter wist en zich niet waagde aan schimmige spelletjes op het politieke wereldtoneel.

In revolutionaire kringen in Petersburg was al snel bezorgdheid ontstaan over de terreur die de bolsjewisten tegen hun opponenten op touw zetten. Dit zou tot de burgeroorlog tussen Roden en Witten voeren die eigenlijk nooit is opgehouden. Maar revolutionairen van burgerlijke komaf zagen heil in matiging van het revolutionair elan door zich te richten op een religieuze eenheid waarvoor de Shambhala legende zou kunnen zorgen. Vooral de volkeren van Achter-Azië zouden daarmee achter de revolutie geschaard kunnen worden. Zij legden dit perspectief voor aan prominente leden van pas opgerichte geheime dienst de Tsjeka. Die bleken daarvoor wel gevoelig, maar hanteerden een dubbele agenda. De Shambhala protagonisten gingen zelfs zo ver om te veronderstellen dat de wetenschappelijke speurtocht naar de Shambhala-gemeenschap tot de ontwikkeling van de 'Nieuwe Mens' zou kunnen leiden die de klassentegenstelling overstijgen zou en daarmee ook de progressieve partijen in het Westen voor zich zou kunnen winnen. Het bracht de leden van de geheime dienst op ideeën die uitermate succesvol bleken. Ze wisten de religieuze leiders van zowel Mongolië als de Altai over te halen om hun volkeren in de

messiaanse beloften te laten geloven onder de vleugels van de revolutie. In Mongolië waren de Witten nog steeds erg actief en dit bracht hen vrijwel direct de doodsteek toe. Vrijwel zonder slag of stoot kon daarna Mongolië aan het nieuwe Sovjetrijk worden toegevoegd, waarbij een boeddhistisch marionet als dictator werd aangesteld. Maar de Tsjekisten wilden meer en stelden het politbureau voor om ook de bevolking van Tibet zo tot een inlijving te verleiden om een uitvalsbasis te gaan vormen die de Engelse Imperialisten uit India zou verjagen. Ze gokten op de religieuze leider van Tibet, de Panchen Lama, die met de Dalai Lama in onmin leefde omdat deze hem tot de afdracht van staatsbelastingen wilde verplichten. Maar de uitgekookte missie van de Russen haalde bakzeil, omdat de Dalai Lama het spel doorzag, waarna de Panchen Lama naar Mongolië en later Peking vluchtte. Ook bij de communistische boeddhisten in Mongolië voelde de Panchen Lama zich niet op z'n gemak!

Op dat moment dook Roerich op met zijn entourage. Hij was eerst in New York neergestreken, samen met zijn vrouw die beweerde met een spirituele mahatma, een geestelijke leidsman, in contact te staan. Die zou haar hebben duidelijk gemaakt dat de schilder de reïncarnatie was van de vijfde Dalai Lama, die ooit het Boeddhisme had weten te verenigen. Sindsdien ging Roerich als zodanig gekleed en in vol ornaat verscheen hij in het gebied waar Dzjengiz Khan zijn basiskamp had gehad om daar zijn heilsleer te gaan verkondigen. Hij werd er erg vreemd aangekeken ook al legitimeerde hij zich met de geloofsbrieven van de lama van Petersburg en de Russische autoriteiten die hij had weten over te halen om zijn missie te steunen. Hij had het Kremlin met een brief geprobeerd van het nut van z'n missie te overtuigen omdat in zijn ogen boeddhisten altijd al proto-communistsich waren geweest. In het geniep had de Tsjeka wat spionnen aan zijn gezelschap toegevoegd die zich ook voor boeddhistische volgelingen van de Shambhala missie uitgaven. Maar de Engelse geheime dienst had dit in de gaten gekregen en de Dalai Lama hiervan op de hoogte gesteld. Die weigerde hem de toegang tot Tibet, waarna het gezelschap 9 maanden lang op grote hoogte in de uitlopers van de Himalaya moest doorbrengen met grote tekorten aan voedsel en medicijnen. Enkele van de missionarissen stierven van ellende en de Engelse agent die hen schaduwde kreeg medelijden en verzocht de Dalai Lama hen naar Sikkim te geleiden, waar hij de groep mensen zou opvangen en onderdak verlenen.

Roerich had in New York ook het nodige missiewerk verricht en een mecenas weten te verleiden hem als zijn goeroe te gaan behandelen. Deze man voorzag hem niet alleen van de fondsen voor zijn expedities, maar bouwde ook een wolkenkrabber om hem van een hoofdkwartier te voorzien. Zo kon hij nu naar Amerika terug om zich op het vervolg van zijn missie te gaan bezinnen. Amerika verkeerde in de greep van de Grote Depressie en van de zandstormen die het Mid-Westen teisterden. Er was een zoektocht naar gewassen die een grote droogte konden doorstaan, op gang gekomen. Roerich bood aan om een nieuwe expeditie naar de woestijnen rond de Himalaya te

organiseren, waar dit soort gewassen zeker zouden zijn te vinden. Hij kreeg nu zelfs een senator zo ver zich voor hem in te zetten en zo verscheen hij opnieuw met een gemêleerd gezelschap aan de voet van de Himalaya voor een volgende poging om Tibet op zijn messiaanse strevingen voor te bereiden.

Hij besloot daar pardoes het over een andere boeg te gooien en zich van het botanische gezelschap af te splitsen. Inmiddels waren de Japanners begonnen aan een opmars in Mantsjoerije en dit gaf hem de gelegenheid de Japanners, toch ook een natie met een belangrijke boeddhistische traditie, aan te bieden om samen met de Panchen Lama Mongolië uit handen van de Sovjets te bevrijden en vervolgens om Tibet te onderwerpen ter vestiging van de Boeddhistische heilstaat.

Deze onbezonnen actie was een stap te ver in het geopolitieke gekrakeel. De Engelsen maakten hem in Japan zwart door te veronderstellen dat hij een communistische 'fellowtraveler' zou zijn. En natuurlijk verspeelde hij alle steun vanuit de Sovjet Unie, waar deze inzet als verraad werd geïnterpreteerd! Inderdaad had hij alle schijn tegen. Ook gaf de Panchen Lama die zich inmiddels in Peking bevond geen thuis. Zo viel zijn levenswerk in duigen en werd hij door al zijn supporters in de steek gelaten. Amerika heeft hij niet meer weten te bereiken; hij was er niet meer welkom. Gedesillusionneerd vestigde hij zich in India om zich aan zijn schilderkunst te wijden, wat hij vol hield tot aan zijn dood in 1947.

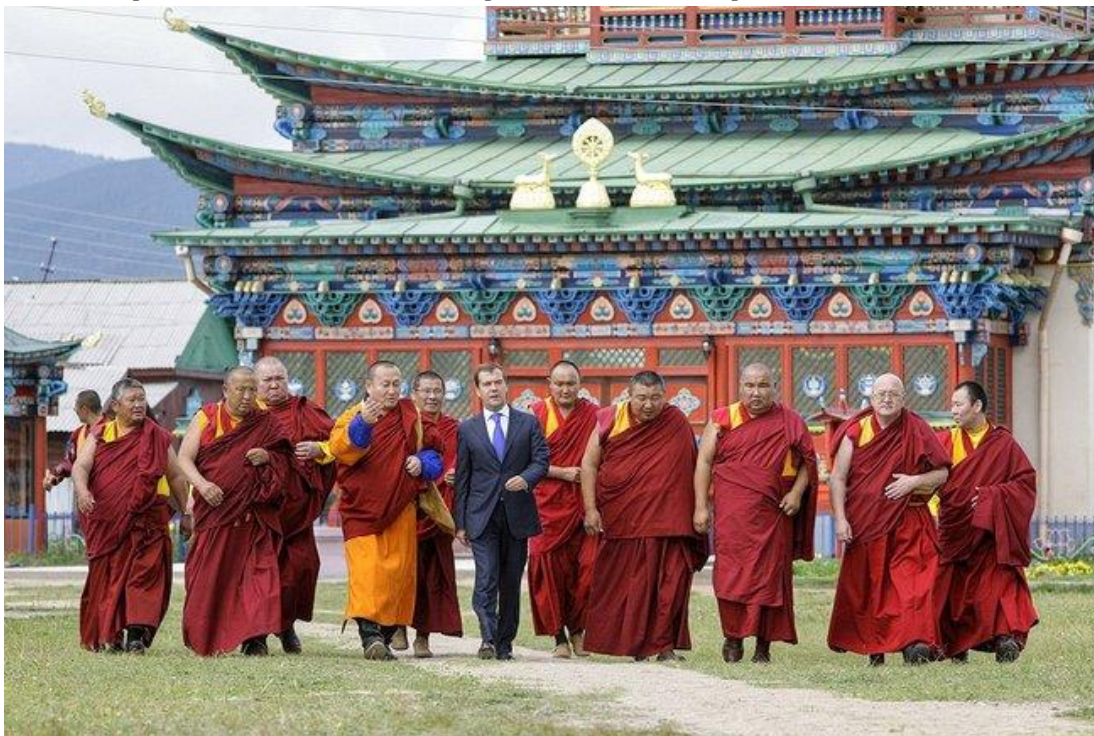
Toch zou Roerich Roerich niet zijn om daar ook weer een draai aan te geven. Hij pakte weer een oude draad op die hem al in zijn revolutionaire periode in Petersburg had bezig gehouden. Hij wist de Westerse wereld en de toenmalige Volkerenbond en later de VN te overtuigen van de noodzaak van een 'Rode Kruis' voor de bescherming van het cultureel werelderfgoed. Dat werd vertaald in het Roerich Pact, als eerste ondertekend door President Franklin Roosevelt in 1935. Via dat Pact zouden de naties die het ondertekenden zich ertoe verplichten om in tijden van oorlog en geweld alle culturele instituties en alle kunstschaten in veiligheid te brengen. Slecht 10 Amerikaanse staten onderschreven het Pact en het heeft verder nooit veel uitgehaald, want in Europa dat op weg was naar de Tweede Wereldoorlog werd het Pact niet serieus genomen.

Ook in Rusland braken er zeer ongunstige tijden aan. De Boeddhistische naties werden ontmanteld en de lama's als staatgevaarlijk aangemerkt. Kloosters werden gesloten en lama's massaal afgeslacht of naar de Goelag verbannen. Ook de Tsjekisten die de Shambhala-legende hadden weten te gebruiken om Mongolië in te lijven, vielen aan de Stalinterreur ten prooi. De lama van Petersburg vluchtte terug naar zijn geboortegrond in Boerjatie waar de NKVD van de beul Jezjov, als opvolger van de Tsjeka, hem interneerde. Al bij de eerste ondervraging bezweek hij aan een hartaanval, om zo aan executie te ontkomen.

Zo verging het alle participanten in het drama van de zoektocht naar Shambhala. Met uitzondering natuurlijk van Roerich zelf en van de

door de communisten aangestelde vazal in Urga, zoals de hoofdstad van Mongolië toen nog werd genoemd. En van zijn broer die al die tijd in Rusland was gebleven om daar zijn zaken waar te nemen. Zijn broer werd wel gearresteerd, maar na drie jaar weer vrijgelaten. Het vermoeden bestaat dat Roerich onder druk toch een dubbelspel heeft gespeeld en zich heeft geleend voor een spionnenrol, iets wat ook altijd door de Engelsen is verondersteld.

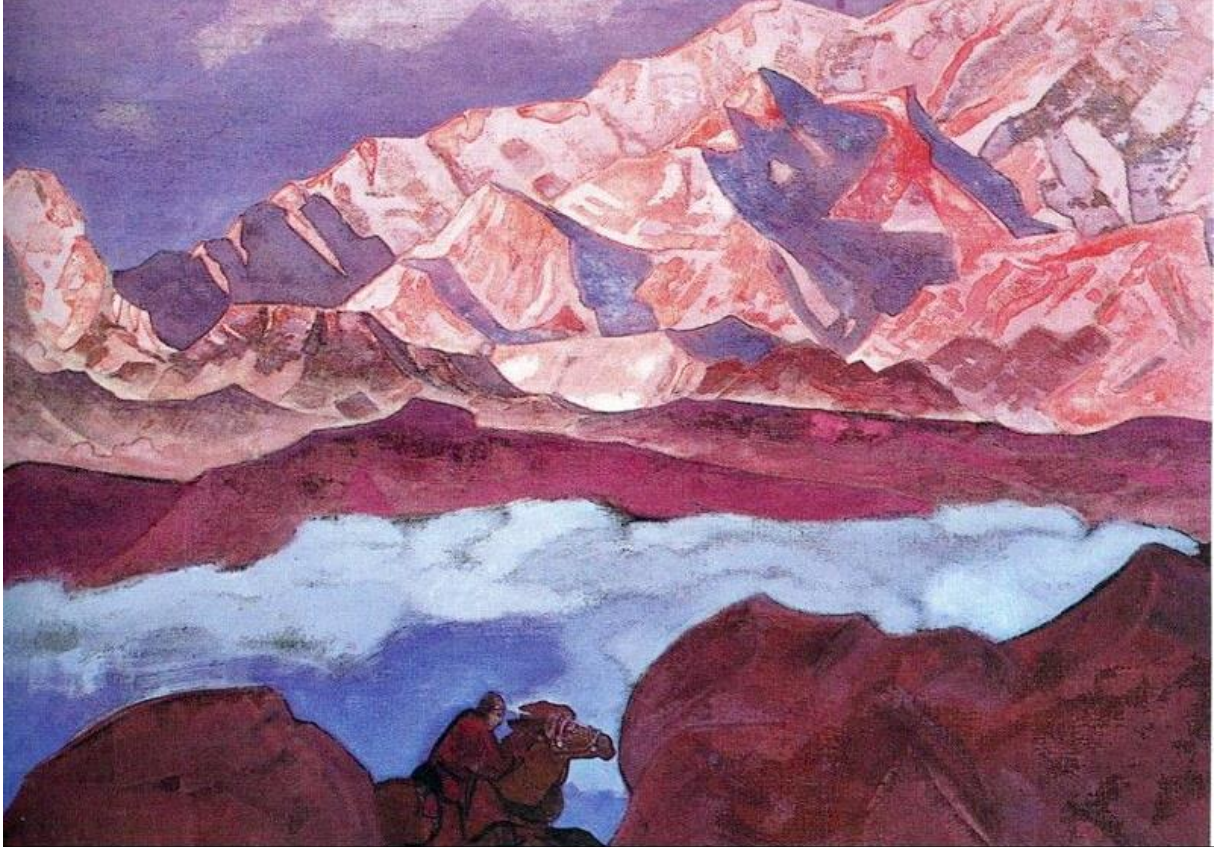
Maar toch heeft vele jaren later het Roerich Pact ook in Rusland weerklink gevonden. Zowel President Poetin, als President Medvedjev hebben zich actief als beschermers van het erfgoed van de lamaïstisch boeddhisten opgeworpen. De tempel in Petersburg, de datsan Gunzechoinei, is in volle glorie hersteld. Die datsan was ooit nog geopend door de vroegere geestelijke leider van de boeddhisten in Rusland, Dashi-Dorzho Itigilov. Deze was daarna aan de communisten ontsnapt door zichzelf op 75 jarige leeftijd in 1927 te laten versterven en begraven in de lotushouding. In september 2002 werd zijn lichaam opgegraven en in perfecte staat van conservering aangetroffen. Daarna werd het in 2003 ceremonieel bijgezet in het Potala van de Russische boeddhisten, de Ivolginsky datsan, gelegen bij Ulan Ude, op een vijftig tal kilometers ten oosten van het Bajkal meer. Nog tot in 2005 werd de mummie open en bloot aan bezoekers getoond als een heilig object. Eerst President Medvedjev in 2009 en in 2013 President Poetin brachten hem een ceremonieel bezoek om als het ware met hem te converseren in aanwezigheid van de aanwezige kloosterlingen.

Zo hebben de Russische machtshebbers getoond, in te zien dat het beter is de religieuze integriteit van de Boeddhisten in hun land te eerbiedigen. Maar wellicht is dit weer een terugkeer naar de

aanvankelijke Tsjeka-strategie: het politiek binden van volkeren door het erkennen van hun identiteit en gewoontes voor zover die met de doelen van de staat niet botsen!

Ook en juist onder dwaze geopolitieke verhoudingen kronkelt het pad en kan alles verkeren.

PS:

Shambala of Shangri-La zijn natuurlijk mythische voorstellingen van een ideale wereld waarin de Geestelijke Verlichting de weg wijst naar een gelukkig leven. Zo spiegelde Lenin, Stalin en Mao op een vergelijkbare wijze een ideale wereld voor waarin een Moderne Verlichting hetzelfde in het vooruitzicht stelt, maar dan door de parasitaire priesterkastes en oligarchen door een Diktatuur van de Bezitlozen te vervangen. Nu we in het Postmodernisme of

Laatmodernisme zijn aanbeland zijn de communisten tot inkeer gekomen en de ideaalbeelden van de geestelijke leiders gaan integreren in hun leer, terwijl ze ook het olichargendom zijn gaan inschakelen. In China is de Partij zelfs zo ver gegaan door een regio vlak ten oosten van de inmiddels autonoom verklaarde regio Tibet tot de regio 'Shangri-La' met de stad 'Shangri-La' als hoofdstad aan te merken. Dat moet Westerse toeristen in grote getale naar dat deel van China doen trekken. Kan het nog illustratiever?

De mythische wereld van Shangri-La of Shambhala lag in werkelijkheid waarschijnlijk maar iets ten noorden van de geboorteplaats van de echte Boeddha - de goeroe prins Siddharta Gautama van de Sakya-clan. In het overweldigende hooggebergte van Nepal net voor de grens met Tibet. Daar ligt het dal en de kloof van de rivier de Gandaki die het verreweg diepste dal ter wereld vormt, ingevouwen tussen de massieven van twee bergen van meer dan achtduizend meter: de Annapurna en de Dhaulagiri. De maoïsten joegen de Tibetanen in grote getale als vluchtelingen daar naartoe en toen dreigden ze ook nog Nepal politiek over te nemen. Maar nu zijn aldaar hun twee basisreligies die inmiddels nauw verwant zijn geraakt - het tantrisch Boeddhisme en de sjamanistische Bonpo - weer tot volle bloei gekomen. Men vindt er nu vele Boeddhistische tempels en kloosters en zelfs een bedevaartoord - Mukhtinat genaamd - waar Padhmasambhava nog zou hebben gemediteerd. Deze verlichte geest die meer mythe dan werkelijkheid vormde zou het Boeddhisme in de achtste eeuw in Tibet hebben geïntroduceerd door de stichting van het klooster Samye Gumpa wat ten zuiden van Lhasa. Ook zou hij de Bon-religie op een magische wijze aan het Boeddhisme ondergeschikt hebben gemaakt. Feit is dat nu nog de Bon-sjamanen de lokale bevolking in het harde leven magisch bijstaan terwijl de Boeddhistische lama's er in hun rode en oranje gewaden zich er zichzelf ophemelend profijt van trekken.

Nu is er weer een Westerse goeroe opgestaan waarvan we niet zeker weten of hij wel echt bestaat. Ene Michael Hawking, geen familie. En die heeft zich weer gericht op de vereniging van de Bon met het Boeddhisme om zo een nieuw modern heil te gaan prediken. Hij beweert deze inmiddels heel erg bereikbare vallei als een ontdekkingsreiziger te voet te zijn binnengekomen en daar in een onherbergzame vallei die hij als Siddhalaya aanmerkt, een solitaire Bon-gemeenschap te hebben aangetroffen. (Nu is er in die immense vallei maar een enkel Bon-klooster, twee uur te voet verder aan een rivier en een pad hoog boven Jomsom dat met een helitour te bereiken is. Dat moet em het dan zijn al is er geen meer waar Sari en Mike in zouden kunnen samenzwemmen. Dat is er weer wel bij een hooggelegem gumpa pal ten zuiden van Jomsom.) Siddhalaya, wat in het Hindi 'Academie' oftewel 'Leerinstelling' betekent, zou nog steeds het magisch centrum van de Bon-religie uitmaken. Hij vindt er een aantal leermeesters en sjamanen die hem inwijden. En ook vindt hij er in de figuur een jonge vrouw een levensgezellin die als een prinses zal worden ingezegend als erfgenaam van de dynastie van de rijk van het Volk van de Eenheid dat nog ooit aan het verzonken Atlantis is

ontkomen. En net zo makkelijk verbindt hij dat weer met de veronderstelling dat alle beschaving oorspronkelijk afkomstig was uit een rijk dat sinds 55 miljoen door het ijs van Antarctica is diepgevroren! Ooit zal dat weer aan de oppervlakte verschijnen en misschien wel binnen niet al te lange tijd door de felle opwarming van de Aarde. De lama's van het Bon klooster verzoeken hem op zoek te gaan naar een schatdelfer - een zogenaamde tertoen - die in Tibet een verborgen oud manuscript heeft opgeduikeld dat Padhmasambhava nog ooit in handen had. Hij gaat met Sari, zijn levensgezel op trektocht naar Tibet en komt daar in een klooster een andere jonge vrouw tegen die als tovenaars in een ander Bon-klooster is geïnstrueerd. Ze vinden het magische boek dat een verhandeling blijkt te zijn van een dienaar - Kalika genaamd - van de Egyptische Farao Akhnaton uit 1300 BC, die eveneens een ingewijde tovenaars was. Haar inzichten blijken precies met die van de Bon-sjamanen overeen te stemmen, inclusief de verbeelde verbintenis met verdwenen prehistorische beschavingen. Ra, ra, hoe kan dat! Verondersteld wordt dat tijd en ruimte een illusie zijn en er alleen Kosmisch Bewustzijn bestaat dat ons in staat stelt alles door magische voorstellingen - sterk ingebeeelde en gewilde visualisaties - te maken, materieel in leven te roepen. Net als in lucide en paranormale dromen! In de filosofie wordt dit solipsisme genoemd, een veronderstelling dat je zelf alle werkelijkheid schept in je brein. Er wordt weer in de psychologie verondersteld dat dit samenhangt met een ernstige geestes- en persoonlijkheidsstoornis, en wel die van het absoluut narcisme. Je kunt het vergeten een doorgewinterde narcist van zijn ongelijk te overtuigen en tegelijkertijd weet hij of zij het heel lang vol te houden de werkelijkheid volledig naar zijn hand te zetten, compleet met een schare volgelingen. Blinde volgers. Oftewel adepten, zoals ook de verlichte lama's en Bon-priesters zichzelf aanmerken.

Nu beweert Hawking dat de sjamanen hem hebben geleerd dat het Kosmisch Bewustzijn de werkelijkheid schept en dat een mens die op zichzelf creëert vanuit zijn verleden en geloofsovertuigingen. Maar dat was misschien nog zo in de voor-moderne tijd waarin er nog geen media, zoals de fotografie en de film, bestonden om de werkelijkheid ook werkelijk objectief te registreren. Nu is het maar al te vaak zo, dat foto's en film ons weten te overtuigen van onze totale gekleurde kijk op de wereld. Nu leert zowel het Boeddhisme als de Bonpo ons ook dergelijke inzichten niet. Integendeel; zij leren dat we de werkelijkheid inkleuren, maar ook dat zoiets met compassie voor al wat leeft weer in het reine is te brengen om zo ons egocentrisme op te lossen. Compassie is geen sympathie of empathie, want dat blijft dualistisch! Maar de lama blijft in die compassie steken, terwijl de sjamaan ermee aan de slag gaat om te proberen op een magische wijze het lijden aan die werkelijkheid te verlichten. Het gaat dus niet om het zelf verlicht zijn maar om het ongedeeld verlicht worden! Nu heeft in deze zin 'verlicht' twee hele verschillende betekenissen. Een letterlijke en een metaforische. En priesters zijn er meesters in om daarmee en met de illusies die dat schept, te spelen. Dat heet weer zinsbechoogeling. Maar dat kan wel

degelijk bovennatuurlijke vormen aannemen, zoals voorspellend of telekinetisch. En of daarbij weer een gekleurde kijk op de werkelijkheid meespeelt blijft de vraag.

In in die compassie zijn wij aan alles wat leeft - of beter nog **is** - gelijk en niet van dat andere wat we wel waarnemen existentieel gescheiden. Dat vormt de Non-dualiteit die ook leert dat alles niet tweeledig is maar tegelijk Multi geleed. De nacht staat niet als symbool tegenover de nacht als plus en min, maar de nacht is slecht een verduisterde, minder verlichte dag en dus van dezelfde reële aard!

Hawking wil deze verdachtmaking natuurlijk voor zijn en sleept daarom de wetenschap erbij die hij ontleend aan de geschriften van Deep-Ecologist Fritjof Capra en de in de mode zijnde uiterst vage string theorie over systemisch interfererende trilling stelsels. En natuurlijk ook de 'Non-lokaliteit' van David Bohm die door het Theorema van Bell aantoonbaar zou zijn gemaakt. Of een vaag wetenschappelijk experiment dat als enige ooit de mogelijkheid van psychokinese, oftewel het manipuleren van de materie door de geestkracht. De vele weerleggingen van die theorieën vermeldt hij niet! En Gary Zukav, de lieveling van Oprah Winfrey, bracht hem via zijn millionseller 'The Dancing Wu-Li Masters' op het idee die meesters maar in een zogenaamd afgelegen vallei in Nepal te projecteren zodat hij ze magisch geleid kon traceren en om zijn vingers kon winden.

Maar hij moet natuurlijk gewoon dat eeuwenoude manuscript maar eens openbaren en de authenticiteit laten checken. In Nepal liggen in elk Bon-klooster altijd de eerder door tertoens opgeduikelde manuscripten en die zijn altijd keurig gedocumenteerd! Elk klooster is daar trots op! Ik vrees dat zoiets wel nooit zal gebeuren, want het mag natuurlijk in dit geval niet in de handen vallen van 'kwade geesten'. Capra is ongetwijfeld in Berkeley zijn leermeester geweest! En Capra heeft de indiaanse Yaqui-sjamaan Don Juan, de informant van Carlos Castaneda, nog gekend en is ingewijd in diens leer van een Andere Afgescheiden Werkelijkheid, die echter wel altijd met peyote werd opgeroepen. Nu was er ook ooit een Belgische dame - Alexandra David-Neel - die ver voor de oorlog in Sikkim aan een klooster verzeild raakte en in een vergelijkbare leer en magische praktijken werd ingewijd. Ze schreef er over vol overgave en haar verhalen zijn adembenemend. Maar wat altijd ontbreekt is elke mogelijkheid om het waarheidsgehalte te kunnen checken. Ze zijn eenvoudigweg niet te falsificeren. Er is geen enkele setting te benoemen waarin zou kunnen worden aangetoond of de verschijnselen empirisch kloppen. En daarmee blijven het spirituele belevenissen, maar beslist geen wetenschappelijke ondernemingen. Helaas ook voor Capra: de Tao en de Kwantummechanica gaan helemaal niet gelijk op ook al interfereert in de proefondervindelijke opstelling het waargenomen object met de constatering van de waarnemer. Laat staan dat de relativiteitsleer van Einstein hiermee op een lijn is

te brengen. Het frappante is dat volgens de huidige versie van de Kwantummechanica er geconcludeerd moet worden dat kort na de Big Bang alles als deeltje en antideeltje weer volledig in elkaar oploste om dan slecht energie te laten resteren in een eindeloos uitdijend heelal dat ruimte en tijd uitmaakt! En toch valt er fysiek materie waar te nemen, waarvoor bepaalde gedragingen en eigenschappen vallen vast te stellen.

Toch resulteert er nu iets heel prikkelends. Want het zou dan toch kunnen dat alle ruimte en tijd volledige illusie is en het Kosmische Bewustzijn niets anders dan vrij zwevende energie in dat uitdijende heelal dat er maar een van mogelijk vele is. Want laten we wel zijn: het uitspansel zoals we dat waarnemen heeft een einder van 13 miljard lichtjaar en dat is niets anders dan de grens die de ruimte en tijd van in feite 300.000 jaar na de Big Bang vormt omdat er daarvoor niet doorheen is te kijken. Het heelal dat we zien is de stand van zaken van de uitdijng van de kosmische achtergrondruis die met ons gelijk op gaat. Als we met de lichtsnelheid dat heelal inreizen dan worden we in een eeuwige terugweg afgebogen richting de oorsprong van de Big Bang die zich verdicht tot een biljartbal. We verbeelden ons verder te kunnen reizen, maar keren altijd naar de oorsprong terug! En de afstanden tussen alle punten aan de rand van de Kosmos zijn dus eigenlijk heel miniem en zien we als een gigantische zwarte bal die we het zwerk noemen! En ondertussen is er ook nog altijd de voorstelling van een Euclidische Ruimte van lengte x breedte x hoogte x tijd mogelijk die oneindig is uitgestrekt. Die kunnen we natuurlijk niet waarnemen. Maar is wel voorstelbaar. En maakt de ruimte vrij voor oneindig vele Big Bangs en Kosmische Werkelijkheden ook in elkaars buurt en naast elkaar en ver weg van elkaar en ondertussen zich door elkaar heen verspreidend, zonder dat wij dat als stervelingen kunnen waarnemen omdat ze al even illusoir zijn.

'Parblue', om met Olivier Bommel te spreken: dan kan dus de veronderstelling van Michael Hawking wel eens de oplossing zijn voor een probleem in het afstemmen van de Kwantummechanica op de Relativiteitstheorie. Het zou zomaar kunnen en wie zal dat nu zeggen. Moeten we dat nu overlaten aan de Verlichte Geesten of aan de al of niet Holistisch denkende Systeemtheoretici!?

Wat een toeval toch! In 1973 was ik op bezoek bij de Universiteit van Stanford in Palo Alto, in de Californische Bay-Area. Daar stond toen al de grote deeltjesversneller en werd gewerkt aan het eerste PC besturingssysteem, toen nog voor de kopieermachine van Rank-Xerox. Op dat moment werkte daar Fritjof Capra in een team met die deeltjesversneller. Misschien is hij toen niet alleen Don Juan die ik net bezig was zelf uit te pluizen, maar ook mij wel tegen het lijf gelopen! En heb ik nou ooit zelf die werkelijkheid geschapen? Is dat nou alweer die zilverzijden draad waarvan ik me maar niet losmaken kan?

Johan Meijer, December 2018

Literatuur:

City of Fortune: How Venice Won and Lost a Naval Empire; *Crowley, Roger*; Faber & Faber; Londen, 2011

RED SHAMBHALA, Magic, Prophecy, and Geopolitics in the Heart of Asia; *ANDREI ZNAMENSKI*; Quest books, Wheaton, Illinois, 2011

Shambhala, The Resplendent; Nicholas Roerich; New York, 1928; www.roerich.org/roerich-writings-shambhala.php

Michael Hawking: In The Valley of Supreme Masters, Book I & II; www.wisdommasterspress.com, 2017-2018

Leviton, Richard: The Mertowney Mountain Interviews: Merlin and the Secret of the Mer-Line; www.iuniverse.com; 2014

Dan Martin: Unearthing Bon Treasures, Life and Contested Legacy of a Tibetan Scripture Revealer, with a General Bibliography of Bon; Leiden, 2001

Fritjof Capra: The TAO of PHYSICS, *An Exploration of the Parallels Between Modern Physics and Eastern Mysticism*; Shambhala Publications; Berkeley, 1975

Erik Hoogcarspel: TAO of PHYSICS: Oosterse fysica, Wetenschap en New Age bij Fritjof Capra; [Skepter 5.1](#) (1992)

Walter, Peter Fritz: Fritjof Capra and the Systems View of Life, Short Biography, Book Reviews, Quotes, and Comments; Sirius-C Media Galaxy LLC.; 2015